

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
Навчально-науковий інститут права та міжнародно-правових відносин
Кафедра історії та теорії держави і права

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему:
МИТНА СЛУЖБА ФРН: ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ

Виконав: студент групи ІСТ 22-1
спеціальності 032 «історія та археологія»

Іванов М. А.

Керівник: ст. викл. кафедри історії та теорії держави і права
Університету митної справи та фінансів
к.і.н. Сухомлин О. Д.

Рецензент: професор кафедри філософії та українознавства
Українського державного університету науки і технологій
д.і.н., проф. Ковальова Н. А.

Дніпро – 2026

АНОТАЦІЯ

Іванов М. А. Митна служба ФРН: історичний шлях. Кваліфікаційна робота бакалавра на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 032 «історія та археологія». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026. 56 с.

Дана кваліфікаційна робота присвячена дослідженню історичного розвитку митної служби Федеративної Республіки Німеччина. У центрі уваги – інституційна еволюція німецької митниці, її трансформація під впливом політичних, економічних та соціальних змін, а також роль митної служби в процесах національного об'єднання, інтеграції до європейських структур та забезпечення національної безпеки.

У першому розділі здійснено аналіз становлення німецької митної служби від передумов створення Zollverein після Віденського конгресу 1815 року до завершення Другої світової війни. Окрему увагу приділено милітаризації митної служби в період Третього Рейху, створенню воєнізованого Zollgrenzschutz, його підпорядкуванню поліцейському апарату та участі в расовій політиці нацистського режиму.

У другому розділі досліджено повоєнну реорганізацію митної служби після капітуляції Німеччини 1945 році до теперішнього часу. Особливу увагу приділено періоду «німецького економічного дива». Розглянуто виклики, пов'язані з возз'єднанням Німеччини в 1990 році. Детально висвітлено стратегію реформування «Zoll 2030», представлену у 2024 році, та ймовірні перспективи Європейської митної системи.

Робота базується на широкому спектрі джерел: архівних матеріалах німецьких архівів, офіційних документах (Bundesarchiv, Niedersächsisches Landesarchiv) та законодавчих актах, публікаціях профспілкових та галузевих організацій (BDZ, ver.di, GdP), а також на сучасних аналітичних дослідженнях та матеріалах офіційного веб-сайту німецької митної служби/

Ключові слова: митниця, митна служба ФРН, Zollverein, Bundeszollverwaltung, Zollgrenzschutz, Reichsfinanzverwaltung, Finanzkontrolle Schwarzarbeit, «Zoll 2030», європейська інтеграція, контрабанда, німецьке «економічне диво», історія митної справи.

SUMMARY

Ivanov M. A. The Customs Service of the Federal Republic of Germany: A Historical Path. – Bachelor's qualification thesis submitted for the degree of Bachelor in specialty 032 "History and Archaeology". – University of Customs and Finance, Dnipro, 2026. – 56 p.

This bachelor's thesis is devoted to the study of the historical development of the customs service of the Federal Republic. The focus is on the institutional evolution of German customs, its transformation under the influence of political, economic, and social changes, as well as the role of the customs service in the processes of national unification, integration into European structures, and ensuring national security.

The first chapter analyzes the formation of the German customs service from the preconditions for the creation of the Zollverein after the Congress of Vienna in 1815 to the end of World War II. Special attention is paid to the militarization of the customs service during the Third Reich, the creation of the paramilitary Zollgrenzschutz, its subordination to the police apparatus, and its participation in the racial policies of the Nazi regime.

The second chapter examines the post-war reorganization of the customs service from the surrender of Germany in 1945 to the present. Particular attention is paid to the period of the "German economic miracle". The challenges associated with the reunification of Germany in 1990 are considered. The reform strategy "Zoll 2030", presented in 2024, and the likely prospects for the European customs system are covered in detail.

The thesis is based on a wide range of sources: archival materials from German archives, official documents (Bundesarchiv, Niedersächsisches Landesarchiv) and legislative acts, publications of trade union and industry organizations (BDZ, ver.di, GdP), as well as modern analytical studies and materials from the official website of the German customs service

Keywords: Customs, German customs service, Zollverein, Bundeszollverwaltung, Zollgrenzschutz, Reichsfinanzverwaltung, Finanzkontrolle Schwarzarbeit, "Zoll 2030", European integration, smuggling, German economic miracle, history of customs affairs.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ (XIX – ПЕРША ПОЛОВИНА XX ст.).....	10
1.1. Передумови створення та діяльність Німецького митного союзу (Zollverein)	10
1.2. Імперська митна служба та досвід Веймарської республіки (1871–1932)	17
1.3. Митна служба у період Третього Рейху (1933–1945)	23
Висновок до 1 розділу	30
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТА СУЧАСНИЙ СТАН МИТНОЇ СЛУЖБИ ФРН	32
2.1. Повоєнна реорганізація та «Німецьке економічне диво» (1949–1989)	32
2.2. Сучасна структура, повноваження та стратегія «Zoll 2030»	37
Висновок до 2 розділу	46
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	51

ВСТУП

Історія митної справи є невід'ємною складовою політичної, економічної та соціальної історії будь-якої держави. Митна служба виступає не лише фінкальним інструментом, але й важливим регулятором зовнішньоекономічних відносин, індикатором суверенітету та чинником національної безпеки. У цьому контексті особливий інтерес викликає історичний досвід Німеччини – країни, яка пройшла складний шлях від політичної роздробленості до створення однієї з найефективніших митних систем у світі.

Актуальність теми дослідження: Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, Німецький митний союз (Zollverein), заснований у 1834 році, став першим в історії успішним прикладом економічної інтеграції розрізнених територій на основі усунення внутрішніх митних бар'єрів та впровадження єдиного зовнішнього тарифу [4; 5]. Цей досвід є надзвичайно цінним для сучасних інтеграційних процесів, зокрема для України, що обрала євроінтеграційний вектор розвитку.

По-друге, трансформація німецької митної служби впродовж ХХ століття – від інструменту фінкальної політики кайзерівської імперії до воєнізованого Zollgrenzschutz у нацистський період та сучасної високотехнологічної структури – демонструє, як зміна політичних режимів впливає на функції та організацію державних інституцій. Особливого значення набуває досвід повоєнної реорганізації митної служби ФРН, яка відбувалася в умовах окупації та поділу країни [3].

По-третє, сучасні виклики, з якими стикаються митні служби всього світу – зростання транснаціональної злочинності, контрабанда, необхідність цифровізації процесів – вимагають вивчення найкращих практик. Запроваджена у 2024 році стратегія "Zoll 2030" передбачає фундаментальну реорганізацію німецької митної служби, об'єднання слідчих підрозділів та цифрову трансформацію, що робить німецький досвід особливо актуальним для країн, які реформують власні митні системи [2;6].

По-четверте, для української історіографії проблема становлення та розвитку митних служб провідних європейських країн залишається недостатньо дослідженою. Вітчизняні науковці переважно зосереджуються на питаннях митного права та адміністрування, тоді як комплексний історичний аналіз еволюції митної служби Німеччини, яка пройшла шлях від роздроблених територіальних митниць до єдиної загальнонаціональної структури, відсутній.

Таким чином, звернення до теми "Митна служба ФРН: історичний шлях" є актуальним як у науково-теоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки дозволяє виявити закономірності інституційного розвитку, проаналізувати механізми адаптації митної служби до змін геополітичних умов та окреслити перспективні напрями реформування.

Об'єкт дослідження: історичний процес становлення та розвитку митної служби від створення Німецького митного союзу (1834 р.) до сучасної стратегії "Zoll 2030".

Предмет дослідження: виступають організаційно-правові засади, функції та структура митної служби ФРН у різні історичні періоди, а також чинники, що впливали на їх трансформацію.

Метою дослідження: є комплексний історичний аналіз еволюції митної служби Федеративної Республіки Німеччина, виявлення основних етапів її розвитку, закономірностей інституційних змін та визначення ролі митної служби в економічному та політичному житті німецького суспільства.

Для досягнення поставленої мети потрібно реалізувати наступні завдання:

1. Проаналізувати передумови виникнення та процес створення Німецького митного союзу (Zollverein), оцінити його вплив на економічне об'єднання німецьких земель.

2. Дослідити трансформацію митної служби в кайзерівській Німеччині (1871–1918) та Веймарській республіці (1919–1932), визначити основні функції та напрями діяльності Reichszollverwaltung.

3. Охарактеризувати діяльність Zollgrenzschutz у період Третього Рейху (1933–1945), включаючи питання мілітаризації та підпорядкування служби поліцейським структурам.

4. Розглянути процес повоєнної реорганізації митної служби в західних зонах окупації та створення Bundeszollverwaltung у 1950 році.

5. Проаналізувати діяльність митної служби ФРН у період "економічного дива" та в контексті європейської інтеграції.

6. Визначити сучасні виклики та напрями розвитку німецької митної служби відповідно до стратегії "Zoll 2030".

Методи дослідження: Методологічну основу роботи становить принцип історизму, який передбачає розгляд митної служби як явища, що розвивається в часі під впливом конкретно-історичних умов. У дослідженні використано як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи.

Історико-генетичний метод дозволяє простежити походження та еволюцію митної служби від її витоків до сучасного стану, виявити причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями та інституційними змінами.

Історико-порівняльний метод застосовується для зіставлення організаційних структур, функцій та повноважень митної служби в різні історичні періоди, що дозволяє виявити спільні риси та відмінності.

Історико-системний метод дає можливість розглядати митну службу як цілісну систему з притаманними їй внутрішніми зв'язками та зовнішніми взаємодіями з іншими державними інституціями.

Хронологічний метод забезпечує послідовний виклад подій відповідно до їх часової послідовності, що дозволяє відтворити цілісну картину історичного розвитку.

Інституційний аналіз використовується для дослідження правових засад діяльності митної служби, її організаційної структури та механізмів функціонування.

Проблемно-хронологічний метод передбачає поділ широкої теми на більш вузькі проблеми, які розглядаються в хронологічній послідовності.

Територіальні межі: Дослідження охоплює територію німецьких держав, що ввійшли до складу Німецького митного союзу (1834), територію Німецької імперії (1871–1918), Веймарської республіки (1919–1933), Третього Рейху (1933–1945), а також територію Федеративної Республіки Німеччина (з 1949 року). Після возз'єднання Німеччини в 1990 році територіальні межі розширюються на землі колишньої НДР..

Хронологічні межі: Нижня хронологічна межа дослідження визначається 1834 роком – датою створення Німецького митного союзу (Zollverein), який став першим кроком до економічного об'єднання німецьких земель та заклав основи єдиної митної території. Верхня межа – 2025 рік, що дозволяє проаналізувати найсучасніші тенденції розвитку німецької митної служби, включаючи реалізацію стратегії "Zoll 2030", затвердженої у жовтні 2024 року [2]. Для глибшого розуміння передумов створення Zollverein у роботі частково розглядаються події кінця XVIII – початку XIX століття, зокрема прусська митна реформа 1818 року та рішення Віденського конгресу 1815 року, які вплинули на територіальний устрій німецьких земель [4].

Історіографія: Проблема історичного розвитку митної служби Німеччини є об'єктом наукового інтересу як німецьких, так і зарубіжних дослідників. Історіографію теми можна умовно поділити на кілька груп: праці з історії Німецького митного союзу, дослідження інституційної історії митної служби, роботи з історії митного законодавства, а також публікації з сучасних проблем розвитку митної справи.

Вагоме місце в історіографії займають дослідження, присвячені Німецькому митному союзу (Zollverein). У сучасній економічній історії цей період розглядається як ключовий етап економічної інтеграції Німеччини. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили такі дослідники, як Carol H. Shiue, яка у своїй роботі "From political fragmentation towards a customs union:

Border effects of the German Zollverein, 1815 to 1855" проаналізувала вплив митного союзу на інтеграцію ринків німецьких земель [6]. Thilo Rene Huning та Nikolaus Wolf у спільному дослідженні "How Britain Unified Germany: Trade Routes and the Formation of the Zollverein" (2025) розкрили геополітичні передумови створення митного союзу, зокрема роль британського впливу на територіальні зміни після Віденського конгресу 1815 року [4].

Інституційна історія німецької митної служби висвітлена в офіційних виданнях та музейних експозиціях. Німецький митний музей у Гамбурзі (Deutsches Zollmuseum) представляє постійну експозицію, що охоплює період від римських часів до возз'єднання Німеччини, що робить музейні матеріали важливим джерелом з історії митної справи [1]. Офіційний веб-сайт німецької митної служби (Zoll online) містить розділи, присвячені історії митної адміністрації, зокрема матеріали про створення Zollverwaltung у 1950 році та її розвиток у контексті "німецького економічного дива" [23].

Особливий інтерес викликають архівні матеріали, що висвітлюють діяльність митної служби в період націонал-соціалізму. Федеральний архів Німеччини (Bundesarchiv) зберігає значний масив документів Zollgrenzschutz, включаючи накази, розпорядження, особові справи та звіти про діяльність. Важливим джерелом є дослідження Томаса Зандкюлера "Von der 'Gegnerabwehr' zum Judenmord. Grenzpolizei und Zollgrenzschutz im NS-Staat", яке аналізує трансформацію прикордонно-митної служби в інструмент нацистської політики переслідування [3].

Історія повоєнної реорганізації митної служби висвітлена в архівних документах про діяльність Chefinspektion des Zollgrenzschutzes в британській зоні окупації та Zollgrenzdirektion Süd в американській зоні. Ці матеріали дозволяють простежити процес відновлення митної служби в умовах окупації та її подальшої інтеграції до структури федерального уряду [7].

Сучасний стан та перспективи розвитку німецької митної служби висвітлені в публікаціях Федерального міністерства фінансів Німеччини

(Bundesministerium der Finanzen). Особливе значення мають матеріали про стратегію "Zoll 2030", оприлюднені 30 жовтня 2024 року, які визначають напрями структурної перебудови та цифровізації митної служби на найближчі роки [2]. Ці документи дозволяють оцінити сучасні виклики, з якими стикається німецька митна служба, та шляхи їх подолання.

У вітчизняній історіографії проблеми історії митних служб європейських країн розглядаються переважно в контексті митного права та адміністрування. Праці українських дослідників, таких як Жорін Ф. Л., Звягіна І. Н. ("Правові засади митної справи в Україні") [37], Шишка Р. Б. ("Митне право України") [38], Шевчук О. М. ("Державний контроль за обігом наркотиків") [39], зосереджуються на аналізі сучасного митного законодавства та механізмів його реалізації. Комплексних історичних досліджень, присвячених еволюції митної служби ФРН, українською мовою бракує, що підкреслює наукову новизну та актуальність даної роботи.

Важливим джерелом інформації є також періодичні видання та публікації, присвячені окремим аспектам діяльності німецької митної служби. Зокрема, матеріали про історію оподаткування кави в Німеччині ілюструють еволюцію фіскальної функції митниці від прусського кавового монополію XVIII століття до сучасної системи акцизного оподаткування [5].

Таким чином, історіографічна база дослідження є достатньо репрезентативною для виконання поставлених завдань. Водночас брак комплексних узагальнюючих праць українською мовою з історії митної служби ФРН підтверджує актуальність обраної теми.

Структура роботи: вступ, основна частина, яка складається з 2 розділів та 5 підрозділів, висновки, список використаних джерел та літератури (39 найменувань). Загальна кількість сторінок – 56.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ (XIX – ПЕРША ПОЛОВИНА XX ст.)

1.1. Передумови створення та діяльність Німецького митного союзу (Zollverein)

Після наполеонівських війн та рішень Віденського конгресу 1815 року на території Центральної Європи було утворено Німецький союз (Deutscher Bund) – об'єднання 39 німецьких держав[5]. Незважаючи на політичне впорядкування, економічна структура цього утворення залишалася вкрай фрагментованою. Території багатьох держав, особливо Пруссії, були розділені на кілька частин, що створювало значні перешкоди для розвитку внутрішньої торгівлі [5].

Ситуація, що склалася в Німеччині на початку XIX століття, була наслідком тривалого історичного розвитку. У XVIII столітті територія Німеччини була поділена на понад 300 світських і церковних територій – від великих держав, таких як Австрія та Пруссія, до крихітних князівств і вільних міст [5]. Останній правитель Священної Римської імперії Франц II не мав змоги здійснювати ефективний контроль над німецькими територіями, що лежали поза межами власне Габсбурзького впливу. Німецькі держави фактично були незалежними суверенітетами, які вільно визначали власну внутрішню та зовнішню політику.

На початку XIX століття, до початку реформ, лише на території німецьких держав існувало близько 1800 митних кордонів [7]. У межах однієї лише Пруссії на початок XIX століття діяло понад 67 місцевих митних тарифів із такою ж кількістю митних кордонів. Яскравим прикладом є факт, що при транспортуванні товару з Кенігсберга до Кельна вантаж підлягав близько вісімдесяти митним контролем [7]. Така ситуація не лише гальмувала економічний розвиток, але й сприяла розквіту контрабанди, оскільки численні митні бар'єри були важкими для ефективного контролю.

Особливістю німецької митної системи того часу було те, що збори стягувалися не лише на державних кордонах, але й на провінційних межах, міських брамах, ринках та ярмарках [5]. Купці, які транспортували свої товари через німецькі території, змушені були сплачувати не лише ввізні мита та податки при перетині митних кордонів, але й додаткові збори державним установам, приватним особам або гільдіям на дорогах, мостах, порогах та в річкових портах. Деякі річкові порти, зокрема Кельн, мали історичне право складування (Stapelrecht), яке зобов'язувало купців перевантажувати товари на місцеві судна для подальшої подорожі [5].

Для розуміння масштабів проблеми варто навести конкретні приклади: Саксонія мала 36 митних доріг, на яких стягувалися збори; на Рейні діяло 32 митні станції, на Ельбі – 30 [5]. Спробу модернізувати систему непрямого оподаткування в XVIII столітті зробив Фрідріх Великий, який у 1766 році запровадив нові податки, що вперше діяли на території всього королівства. Проте ефективність цих заходів була обмеженою [5].

Певні позитивні зрушення відбулися під час наполеонівських війн. Після анексії Францією всіх територій на лівому березі Рейну (1797) було покращено використання Рейну як транспортного шляху. За Рейнським октройованим договором 1814 року було створено міжнародну адміністрацію для контролю судноплавства на Рейні, а кількість митних станцій скоротилася до дванадцяти [5].

Віденський конгрес 1815 року, який мав на меті перекроїти карту Європи після падіння Наполеона, приніс німецьким землям як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, кількість держав скоротилася до 39 (порівняно з понад 300 у XVIII столітті), що спростило політичну структуру. Південні держави (Баварія, Вюртемберг, Баден) зберегли свої території, отримані під час наполеонівських війн. Пруссія, у свою чергу, отримала Вестфалію та Рейнську область на заході [5]. З іншого боку, влада новоствореного Німецького союзу була суттєво обмежена – навіть правитель найменшої німецької держави

відчував себе вільним від зовнішнього контролю[5]. Німецькі держави зберегли повну незалежність у визначенні власної економічної політики, включаючи встановлення податків і зборів, банківську справу, валюту, транспорт, сільське господарство, промисловість і торгівлю.

На цьому тлі особливо складним було становище Пруссії. Після Віденського конгресу її територія була розділена на промислово розвинений західний регіон (провінції Вестфалія та Рейнська область) та аграрний схід. Для виживання та розвитку держава була життєво залежною від створення єдиного економічного простору [5]. Ця потреба стала головним каталізатором реформ, які згодом привели до створення Zollverein.

Вирішальний крок на шляху до економічної інтеграції німецьких земель зробила Пруссія. 26 травня 1818 року король Фрідріх-Вільгельм III затвердив «Закон про мито та споживчий податок на іноземні товари та про торгівлю між провінціями держави» (Preußisches Zollgesetz) [5; 7]. Цей законодавчий акт, розроблений за участю пруського міністра фінансів Ганса графа фон Бюлова (який раніше обіймав аналогічну посаду у Вестфалії), заклав основи для створення єдиного економічного простору в межах Пруського королівства [7]. Ключовими положеннями реформи стали:

1. Скасування всіх внутрішніх мит між пруськими провінціями, що ліквідувало численні торговельні бар'єри всередині країни [7];
2. Запровадження єдиного зовнішнього тарифу на кордонах держави. Відтепер існували лише три види мит: ввізні, вивізні та транзитні, які стягувалися без урахування країни походження чи призначення товару [7];
3. Ліберальна політика щодо сировини та основних продуктів харчування, які ввозилися безмитно. Промислові товари оподатковувалися помірними ставками, виняток становили текстильні вироби, на які встановлювалися досить високі мита [7];

4. Основним джерелом доходів стали податки на предмети розкоші, тютюн, каву та алкогольні напої [7].

Пруський митний закон 1818 року став справжнім проривом у митній справі того часу. Він був простим, ефективним і, на відміну від попередніх часів, послідовно застосовувався адміністрацією. Як зазначають дослідники, цей закон «створив єдиний економічний простір у Пруському королівстві» та вважається прямим попередником Німецького митного союзу 1834 року [5; 7].

Проте реформа мала й неочікувані наслідки. Встановлені помірні зовнішні мита призвели до того, що прусський ринок виявився відкритим для дешевших промислових товарів з Великої Британії, Франції та Бельгії. Місцеві мануфактури не могли конкурувати з машинним виробництвом західноєвропейських країн. У відповідь на це в 1821 році Пруссія провела частковий перегляд закону, підвищивши зовнішні мита [5].

Для інших німецьких держав прусська реформа створила нову реальність. Ті держави, чиї території були анклавом всередині Пруссії, опинилися під значним економічним тиском, оскільки пруське законодавство передбачало оподаткування іноземних товарів, призначених для цих анклавів. Це створювало потужні стимули для менших держав приєднуватися до пруської митної системи [5].

Період між 1819 та 1833 роками характеризувався активним формуванням регіональних митних союзів. Першим кроком стала угода 1819 року з князівством Шварцбург-Зондерсгаузен, яке погодилося на інтеграцію в пруську митну систему [5]. Цей випадок став прецедентом для подальшого розширення.

У 1828 році відбулися дві важливі події:

- Пруссія та Гессен-Дармштадт утворили Північнонімецький митний союз (Preußisch-Hessischer Zollverein);
- Баварія та Вюртемберг створили Південнонімецький митний союз (Süddeutscher Zollverein) [5; 7].

У 1831 році до прусько-гессенського союзу приєдналося Гессен-Кассель, що стало вирішальним проривом, оскільки ця територія з'єднувала західні та східні володіння Пруссії [5].

Кульмінацією переговорного процесу стало підписання 22 березня 1833 року Договору про митне об'єднання (Zollvereinigungsvertrag) між представниками північного та південного союзів. Цей документ набув чинності 1 січня 1834 року. Відразу після цього до союзу приєдналися Саксонія (30 березня 1834 року) та тюринзькі держави (10 травня 1834 року) [7].

Організаційна структура Zollverein передбачала складний, але ефективний механізм співпраці між державами-членами. Ключові елементи системи включали:

Принцип зовнішнього єдиного тарифу. На кордонах кожної держави-члена її власна адміністрація збирала ввізні мита за єдиними гармонізованими ставками. Це усунуло можливість використання митних бар'єрів як інструменту економічного тиску всередині союзу.

Механізм контролю. Інші держави-члени мали право направляти власних чиновників для моніторингу практичного застосування митного законодавства на території сусідів. Це створювало систему взаємного нагляду, яка підвищувала довіру між учасниками [5].

Розподіл доходів. Надходження від зовнішніх мит розподілялися через центральне бюро в Берліні, яке виконувало функції клірингової палати. Розподіл здійснювався пропорційно до чисельності населення кожної держави-члена (з певними винятками) [5]. Цей принцип забезпечував справедливість розподілу та створював стимули для участі в союзі навіть для менших держав.

Політичні органи управління. Головним органом Zollverein був щорічний Генеральний конгрес – конференція делегатів держав-членів. Рішення приймалися консенсусом, що надавало право вето кожному члену. Це створювало значні перешкоди у виробленні спільної торговельної політики, але

водночас захищало інтереси менших держав [5]. Договір також передбачав арбітражну систему для вирішення спорів між членами.

Термін дії та поновлення. Zollverein-договори укладалися на певний термін – спочатку на 8 років, з можливістю пролонгації. Завдяки задовільним результатам договори було продовжено у 1842 році на 12 років, а потім знову [5]. Це створювало механізм періодичного перегляду умов, який дозволяв адаптувати союз до нових викликів.

Важливою особливістю Zollverein було збереження за кожною державою-членом права самостійно укладати торговельні угоди з третіми державами. Однак такі угоди набирали чинності лише за згоди Генерального конгресу. На практиці Пруссія вела переговори та підписувала договори від імені всього союзу, оскільки іноземні держави розглядали її як легітимного представника всіх членів. Між 1839 та 1865 роками від імені Zollverein було укладено 28 торговельних угод [5].

Розширення Zollverein відбувалося поступово. До 1836 року до союзу приєдналися Баден, Нассау та Франкфурт. У 1842 році митна територія розширилася за рахунок Люксембургу, Брауншвейгу та Ліппе. У 1854 році до Zollverein приєдналися Ганновер та Ольденбург [7]. Таким чином, перед заснуванням Північнонімецького союзу в 1867 році Zollverein охоплював територію близько 425 000 км² [7].

Zollverein став не лише економічним, але й політичним феноменом, який значною мірою підготував ґрунт для політичного об'єднання Німеччини в 1871 році. Вплив митного союзу на політичну єдність можна розглядати в кількох аспектах.

Економічний успіх як фундамент довіри. Zollverein виявився надзвичайно успішною організацією з фінансової точки зору. Фінансові результати для більшості членів зростали з першого року членства, а адміністративні витрати становили в середньому лише близько 10% від загальних доходів. Для малих і середніх держав надходження від членства в Zollverein становили від 5% до 15%

їхнього загального державного бюджету [4]. Як свідчать статистичні дані, населення Zollverein зросло з 23,5 мільйонів у 1834 році до 28,5 мільйонів у 1845 році, а валові митні надходження збільшилися з 14,5 до 27,4 мільйонів талерів.

Кількісний вплив на інтеграцію ринків. Дослідження Карол Шиу (2005) показало, що Zollverein сприяв зменшенню «ефекту кордону», що еквівалентно скороченню відстані на 140-160 км між німецькими містами. Спільна мова забезпечувала додаткове зниження торговельних бар'єрів на 11-15% у перерахунку на відстань [6]. Це створювало реальну економічну інтеграцію, яка перетворювала розрізнені ринки на єдиний економічний простір.

Політичне значення Zollverein. Як зазначають дослідники, «Zollverein став рушійною силою політичної єдності Німеччини» [4]. У 1860-х роках, після австро-пруської війни 1866 року, відбулася фундаментальна реорганізація Zollverein, яка мала вирішальне значення для подальшого об'єднання.

У липні 1867 року Zollverein було перетворено на Zollbundesstaat (Митний союзний державу), який діяв паралельно з органами новоствореного Північнонімецького союзу. Ключові зміни включали [1]:

1. Zollbundesrat (Митна союзна рада) – створена на основі Федеральної ради Північнонімецького союзу, до якої увійшли представники південнонімецьких держав (Баварії, Вюртемберга, Бадену та Гессен-Дармштадту);
2. Zollparlament (Митний парламент) – до складу Рейхстагу Північнонімецького союзу (297 членів) додали 85 депутатів від чотирьох південних держав, утворивши загальний парламент із 382 членами [1].

Митний парламент, який засідав у 1868-1870 роках, ухвалив низку центральних реформ: спільне торговельне право, уніфікацію мір і вагів, новий промисловий статут із загальною свободою промислової діяльності. У дебатах Митного парламенту обговорювалися ключові питання торговельної політики – фритредерство проти протекціонізму [1]. У 1867 році прихильники вільної

торгівлі перемогли при голосуванні за торговельний договір з Австрією, а в 1870 році – при реформі митного тарифу.

Митний парламент став першим єдиним представницьким органом, у якому представники Північної та Південної Німеччини співпрацювали на політичному рівні. Як слушно зауважують історики, це зробило його «прямим попередником німецького Рейхстагу 1871 року» [1].

Після перемоги Пруссії у франко-пруській війні (1870-1871) південнонімецькі держави приєдналися до Північнонімецького союзу, і 18 січня 1871 року в Дзеркальній залі Версальського палацу було проголошено Німецьку імперію. З утворенням імперії всі функції Zollverein перейшли до Німецького рейху, який став єдиним митним і торговельним простором та виключним носієм митного суверенітету [1].

Таким чином, Zollverein заклав основи не лише для економічної, але й для політичної інтеграції німецьких земель. Він створив інституційні механізми та практики співпраці, які – після військових перемог Пруссії – призвели до створення єдиної німецької національної держави. Як слушно зауважують дослідники, Zollverein став «основою протонаціональної економіки», що «ненавмисно розпалила рух за об'єднання та зміцнила середній клас, який вимагав подальших політичних прав» [4]. Водночас важливо зазначити, що об'єднання Німеччини не було неминучим наслідком існування митного союзу – вирішальну роль відіграла цілеспрямована політика Бісмарка, який майстерно використовував фінансові та економічні переваги Zollverein для досягнення політичних цілей [3].

1.2. Імперська митна служба та досвід Веймарської республіки (1871–1932)

Проголошення Німецької імперії 18 січня 1871 року у Версальському палаці стало не лише політичним, але й інституційним вододілом для всієї системи німецького митного управління. Створення єдиної національної

держави вимагало перегляду тих форм організації, які склалися в період існування Німецького митного союзу (Zollverein). Хоча Zollverein продовжував функціонувати і після 1871 року, його поступова інтеграція в структури нової імперської держави стала одним із ключових завдань внутрішньої політики.

Перетворення союзної митниці на імперську (Reichszollverwaltung) відбувалося поступово, оскільки конституція новоутвореної імперії зберігала значну частку фіскальної автономії за окремими державами. За словами Бісмарка, Німецька імперія фінансово була «нахлібником окремих держав» (finanziell ein Kostgänger der Einzelstaaten) [16]. Імперія отримувала доходи лише від мит, деяких споживчих і транспортних податків, тоді як доступ до прямих податків залишався закритим. Дефіцити імперського бюджету покривалися через так звані матрикулярні внески (Matrikularbeiträge) окремих держав [1]. Така фінансова залежність від земель створювала постійне джерело напруги між центром і регіонами, що особливо гостро відчувалося в моменти криз.

Управління фінансами імперії в перші роки її існування здійснювалося в межах Імперської канцелярії (Reichskanzleramt). Лише в липні 1879 року було створено самостійний вищий фінансовий орган – Імперське скарбниче управління (Reichsschatzamt), яке очолював спочатку піддержавний секретар, а згодом державний секретар [1]. Це управління розташовувалося в Берліні на Вільгельмштрассе. Створення Reichsschatzamt стало важливим кроком на шляху до централізації фінансового управління, однак його повноваження залишалися обмеженими порівняно з пізнішими структурами.

Функції імперської митної служби в цей період були подвійними. З одного боку, вона виконувала традиційну фіскальну роль, збираючи мита та акцизи, які становили важливе джерело доходів імперського бюджету. З іншого боку, починаючи з кінця 1870-х років, митна політика набула яскраво вираженого протекціоністського характеру, спрямованого на захист німецької промисловості та сільського господарства від іноземної конкуренції. Цей поворот у політиці був зумовлений кількома чинниками. По-перше, економічна

криза, що розпочалася після «засновницького краху» (Gründerkrach) 1873 року, призвела до значного падіння цін на сільськогосподарську та промислову продукцію. Німецькі виробники, особливо металургійної промисловості, зіткнулися з дешевшим імпортом, насамперед із Великої Британії, США та Росії [6; 14]. По-друге, змінився політичний ландшафт. Бісмарк, який раніше підтримував фритредерські погляди, поступово схилювався до протекціонізму, вбачаючи в ньому не лише економічний, але й фіскальний інструмент. Збори від мит надходили безпосередньо до імперської скарбниці, що зменшувало залежність уряду від матрикулярних внесків земель і, відповідно, від Рейхстагу[14]. У лютому 1878 року одночасно відбулися генеральні асамблеї Центрального союзу німецьких промисловців (Centralverband deutscher Industrieller) та Конгресу німецьких землеробів (Kongreß deutscher Landwirte), на яких було схвалено так званий «проект митного тарифу Лоренца» (Lohrenscher Zolltarifentwurf), що передбачав запровадження захисних мит [14]. Бісмарк, демонстративно надіславши свого керівника Імперської канцелярії Крістофа фон Тідеманна на збори промисловців, чітко засвідчив підтримку цим планам.

12 липня 1879 року Рейхстаг ухвалив новий митний закон, який запроваджував захисні мита на сільськогосподарську та промислову продукцію. Для пшениці мито зросло з 10 до 70 марок за тонну в період між 1880 і 1913 роками [6]. На чавун було встановлено мито в розмірі 10 марок за тонну, що становило близько 17 відсотків його ринкової ціни [6]. Під захист потрапили також м'ясо, худоба, деревина та інші товари. Особливо активними лобістами нової політики виступили великі аграрії східної Пруссії (Junker), які об'єдналися в 1893 році в «Союз землеробів» (Bund der Landwirte) [6]. В історію цей союз інтересів увійшов під промовистою назвою «союз жита і заліза» (Bündnis von Roggen und Eisen).

Варто зазначити, що запровадження протекціоністських мит мало неоднозначні наслідки. З одного боку, вони сприяли швидкому зростанню

німецької промисловості, яка отримала захищений внутрішній ринок, на якому могла нарощувати виробничі потужності без страху перед дешевшим імпортом. Виняток становила текстильна промисловість, яка продовжувала страждати від англійської конкуренції. З іншого боку, захисні мита призвели до підвищення цін на споживчі товари, що негативно позначилося на добробуті менш заможних верств населення. Крім того, зростання експортної залежності німецької промисловості від зовнішніх ринків створювало нові ризики. Водночас Бісмарку не вдалося повністю досягти своєї мети – зробити імперію фінансово незалежною від земель. Завдяки так званій «франкенштайнівській застереженості» (Franckensteinsche Klausel), ініційованій партією Центру (Zentrum), нові надходження від мит мали ділитися між імперією та окремими державами [14].

Історія німецької митної служби набула зовсім нового виміру після завершення Першої світової війни та проголошення Веймарської республіки. Війна залишила Німеччину у фінансовому колапсі. Якщо в 1913 році державний борг Німецької імперії становив 5 мільярдів марок, то на момент завершення війни він сягнув астрономічної суми – 153 мільярдів марок [3]. До цього додалися величезні репараційні зобов'язання за Версальським договором, а також окупація Рейнської області, яка позбавила країну найважливіших джерел митних надходжень [3]. Опинившись на межі фінансового краху, новий уряд потребував радикальних рішень.

Таким рішенням стала реформа, ініційована Маттіасом Ерцбергером (Matthias Erzberger), який обійняв посаду імперського міністра фінансів у червні 1919 року. Ерцбергер, член католицької партії Центру, раніше був одним із підписантів Комп'єнського перемир'я 1918 року, що зупинило війну [7]. Його реформа, здійснена в 1919-1920 роках, стала найзначнішою подією в німецькій фінансовій історії XX століття [12, 15]. Вона переслідувала дві основні цілі. По-перше, Ерцбергер прагнув надати імперії виключну фінансову компетенцію, щоб позбутися тієї залежності від земель, яка була характерна для кайзерівської

епохи. По-друге, він домагався значного перерозподілу податкового тягара на користь соціально слабших верств населення. В особистому листі до міністрів-президентів земель від 6 липня 1919 року Ерцбергер прямо зазначав: “фінансові зобов'язання імперії зросли настільки, що їх виконання можливе лише за умови «докорінної зміни адміністрування» та «єдиного об'єднання» всіх податків і зборів” [4].

Реформа складалася з трьох ключових компонентів. Першим і найважливішим було створення нового податкового законодавства. Імперське податкове положення (Reichsabgabenordnung), яке набуло чинності в грудні 1919 року, запровадило загальноімперську уніфікацію податкового права, яке до того було значно фрагментованим [1; 7]. Найбільшого значення набула реформа прибуткового податку (Einkommensteuer). Було запроваджено прогресивну шкалу оподаткування, яка передбачала неоподатковуваний мінімум у розмірі 1500 марок. Податкова ставка зростала від 10 відсотків на перші тисячі марок понад мінімум до 60 відсотків на доходи, що перевищували 500 000 марок [7]. Крім того, були запроваджені нові податки – податок з обороту (Umsatzsteuer), податок на доходи від капіталу (Kapitalertragsteuer) та прямий відрахувальний податок із заробітної плати (Lohnsteuer) [7]. У липні 1919 року було введено військові збори з доходів та майна, а також податок на спадщину. У грудні 1919 року додалося «імперське надзвичайне пожертвування» (Reichsnotopfer) – разовий податок на майно, який викликав обурення серед заможних верств [3].

Другим компонентом реформи стала радикальна централізація фінансової адміністрації. До 1918 року, як зазначалося вище, управління податками залишалося справою окремих держав, які мали власне податкове законодавство, власну структуру органів і власні процедури [1]. У Пруссії, наприклад, управління прямими податками належало до компетенції внутрішньої адміністрації, а оцінкою податків займалися комісії з обраних або призначених громадян, тоді як кваліфікованого чиновництва там не існувало [1]. Натомість

у південнонімецьких державах, особливо в Баварії та Вюртемберзі, протягом XIX століття сформувалися самостійні та ефективні податкові адміністрації з добре підготовленим персоналом [1]. Ерцбергер зруйнував цю різноманітну картину, створивши єдину трирівневу Імперську фінансову адміністрацію (Reichsfinanzverwaltung). На чолі цієї структури стояло Імперське міністерство фінансів (Reichsfinanzministerium) у Берліні, яке прийшло на зміну Reichsschatzamt. На середньому рівні діяли земельні фінансові управління (Landesfinanzämter), а на місцевому – фінансові управління (Finanzämter) або головні митні управління (Hauptzollämter) [1]. Ця нова структура після інтенсивних заходів із найму та навчання налічувала близько 30 000 спеціалізованих чиновників [7].

Третім компонентом стала нова система фінансових відносин між імперією, землями та громадами. Відтепер імперія, отримавши контроль над основними податковими надходженнями, була зобов'язана ділитися ними з нижчими рівнями. Було запроваджено вертикальне фінансове вирівнювання (vertikaler Finanzausgleich), яке гарантувало землям і громадам частку в імперських податкових доходах [7]. Ерцбергер влучно назвав цю реформу «найважливішим кроком на шляху до формування нової, сильної Німецької імперії» [7].

Веймарська конституція, ухвалена в серпні 1919 року, закріпила новий порядок, надавши імперії виключну законодавчу компетенцію в питаннях мит, пошти, телеграфу та монетної справи (статті 6 та 8) [7].

Таким чином, період від 1871 до 1932 року став часом фундаментальної трансформації німецької митної служби. Від децентралізованої структури часів Zollverein, через протекціоністську політику Бісмарка до централізованої Reichsfinanzverwaltung Ерцбергера – цей шлях засвідчив поступове, але неухильне перетворення митниці з інструменту фіскальної політики на один із вагомих важилей сучасної державної адміністрації. Закладені в цей період принципи – прогресивне оподаткування, уніфікація податкового права та

централізоване управління – зберегли своє значення і в подальшій історії Німеччини, аж до сьогодення.

1.3. Митна служба у період Третього Рейху (1933–1945)

Прихід націонал-соціалістів до влади на початку 1933 року докорінно змінив характер і функції німецької митної служби. Якщо у Веймарській республіці митниця розглядалася передусім як фіскальний інструмент, то за нового режиму вона поступово перетворилася на елемент репресивного державного апарату. Ця трансформація відбувалася поступово, але невідворотно, і до кінця 1930-х років призвела до створення воєнізованої структури, яка поєднувала функції митного контролю, прикордонної охорони та політичного нагляду.

Мілітаризація митної служби розпочалася майже одразу після встановлення нацистського режиму, хоча спочатку зовнішні форми організації залишалися незмінними. У 1919 році, після поразки в Першій світовій війні, в умовах Веймарської республіки було створено Zollgrenzdienst (Митну прикордонну службу), яка об'єднала функції збору мит та охорони кордонів. Ця структура підпорядковувалася Reichsfinanzverwaltung (Імперському фінансовому управлінню) і мала переважно цивільний характер. Однак економічні труднощі повоєнного періоду, гіперінфляція та контрабанда, що набула величезних масштабів, поступово сприяли посиленню воєнізованих елементів у цій службі [4].

Після 1933 року процес мілітаризації значно прискорився. У 1937 році відбулася фундаментальна реорганізація, в результаті якої Zollgrenzdienst було перетворено на Zollgrenzschutz (Прикордонну митну охорону). Ця зміна назви була не просто косметичною: вона відображала нову сутність організації, яка відтепер розглядалася як воєнізоване формування. Ініціатором реформи виступив Фріц Райнхардт, державний секретар Імперського міністерства

фінансів, який прагнув створити більш ефективну та централізовану структуру для охорони кордонів [17; 18]. Чисельність Zollgrenzschutz у передвоєнний період сягнула приблизно 50 000 осіб, що свідчить про значні масштаби цієї організації [4].

Важливою ознакою мілітаризації стало запровадження уніфікованої військової форми та системи знаків розрізнення, які були детально регламентовані спеціальними указами [1]. Традиційним кольором німецької митної служби, що сягав корінням ще прусських часів, був зелений. Нацистський режим зберіг цю традицію, але додав до неї власну символіку. На мундирах з'явився імперський орел із свастикою, який символізував підпорядкування митниці владі націонал-соціалістичної держави. Рангова структура Zollgrenzschutz була розроблена за військовим зразком: від Zollanwärter (митного кандидата) до Generalinspekteur des Zollgrenzschutzes (генерального інспектора прикордонної митної охорони), що відповідав званню генерал-лейтенанта Вермахту [4]. Кожен ранг мав чітко визначені знаки розрізнення на комірці, погонах та головних уборах. Наприклад, срібна мундирна стрічка із зеленими вставками призначалася для вищих рангів — від міністерського радника до оберцолльсекретаря, що свідчило про складну ієрархічну структуру [23].

Підпорядкування Гіммлеру в 1936 році стало ключовим моментом у перетворенні митної служби на частину поліцейського апарату. 17 червня 1936 року Адольф Гітлер призначив рейхсфюрера СС Генріха Гіммлера на новостворену посаду «шефа німецької поліції в Імперському міністерстві внутрішніх справ». Це призначення фактично надало Гіммлеру контроль над усіма поліцейськими структурами Німеччини [6]. Логично, що після цього він спробував поширити свою владу і на Zollgrenzschutz. Наприкінці 1936 року Гіммлер розпочав активну кампанію з дискредитації керівництва митної служби, використовуючи підрозділи поліції та СС для проведення розвідки на

кордонах, збору інформації про чисельність, організацію та озброєння Zollgrenzdienst [18].

20 березня 1937 року відбулася доленосна нарада в рейхсканцелярії, скликана Германом Герінгом, який на той час був прем'єр-міністром Пруссії. Тема наради була сформульована як «безпека держави, особливо охорона кордонів». У міністерстві фінансів, якому підпорядковувалася митна служба, розуміли, що Гіммлер прагне захопити контроль над Zollgrenzdienst. Ситуація ускладнювалася тим, що за кілька днів до наради несподівано помер керівник митного відділу міністерства фінансів. У терміновому порядку начальника фінансового управління Бранденбургу Йоганнеса Госфельда було призначено генеральним інспектором Zollgrenzschutzu – вперше в історії було офіційно використано саме цю назву [17].

Під час наради Гіммлер представив недостовірну інформацію про стан митної служби, сподіваючись переконати присутніх у необхідності передачі контролю над кордонами СС. Однак Герінг, який сам мав амбіції щодо контролю над поліцейськими структурами, відхилив пропозицію Гіммлера. Було прийнято компромісне рішення: Zollgrenzschutz залишався у підпорядкуванні міністерства фінансів, але прикордонна поліція СС отримувала розширені права на кордонах. Таким чином виникла дуалістична система, яка проіснувала майже до кінця війни [17].

Попри те, що безпосереднього підпорядкування Гіммлеру вдалося уникнути, вплив нацистського режиму на митну службу постійно посилювався. У 1938 та 1939 роках підрозділи Zollgrenzschutz брали активну участь у анексії Австрії (аншлюс), окупації Судетської області, «рештків Чехії» та Мемельської області. Після аншлюсу австрійська митна варта (Zollwache) була включена до складу Zollgrenzschutz [17]. У 1939 році було засновано Почесний знак Zollgrenzschutz (Zollgrenzschutz-Ehrenzeichen) для відзначення заслуг службовців митної охорони [17].

Участь митної служби в забезпеченні економічної блокади та расової політики є однією з найбільш суперечливих сторінок її історії. Після початку Другої світової війни у вересні 1939 року функції Zollgrenzschutz суттєво розширилися. Підрозділи цієї організації були направлені до більшості окупованих територій для охорони кордонів та боротьби з контрабандою. Найбільші адміністрації були створені в окупованій Франції (близько 10 000 осіб) та в Генерал-губернаторстві (спочатку близько 7 000 осіб) [18].

Однак з часом митні функції дедалі більше відходили на другий план, поступаючись місцем військовим завданням. Zollgrenzschutz залучався до охорони військових та економічно важливих об'єктів, використовувався як пости підслуховування, а іноді навіть безпосередньо на фронті. Після виходу Італії з війни у 1943 році підрозділи Zollgrenzschutz діяли також на італійській території [18].

Особливо темною сторінкою в історії німецької митної служби стала її участь у переслідуванні та пограбуванні єврейського населення. У міру того, як нацистський режим посилював тиск на євреїв, митні та фінансові органи дедалі активніше залучалися до процесу їхньої економічної експропріації. Ця діяльність здійснювалася в рамках складної системи міжвідомчої співпраці, яка отримала назву «Verfolgungsnetzwerk» (мережа переслідування) [19; 20].

Механізм цієї співпраці був детально відпрацьований. Відповідно до розпорядження рейхсміністра фінансів від 29 грудня 1936 року, місцеві фінансові органи, головні митні управління та відділи валютного контролю зобов'язані були негайно інформувати таємну державну поліцію (гестапо) про будь-які ознаки підготовки до еміграції, особливо якщо йшлося про «неарійських осіб». Такими ознаками могли бути зняття коштів із банківських рахунків, продаж нерухомості, розірвання орендних договорів, ліквідація підприємств. Для раціоналізації цієї процедури було запроваджено спеціальні бланки «Повідомлення про підготовку до переїзду за кордон», які

заповнювалися у семи примірниках і розсилалися до всіх залучених відомств [7].

Особливу роль у цій системі відігравали відділи валютного контролю (Devisenstellen), які діяли при начальниках фінансових управлінь. Саме вони видавали дозволи на вивезення майна за кордон, і саме через них здійснювалося оподаткування емігрантів «податком на втечу з рейху» (Reichsfluchtsteuer). Жоден єврей, який намагався залишити Німеччину, не міг уникнути контакту з цими установами [3]. З 1936 року всі євреї автоматично вважалися потенційними контрабандистами капіталу, що означало, що вони перебували під постійним наглядом. Самої лише підозри в підготовці до еміграції було достатньо для того, щоб позбавити людину права розпоряджатися власним майном [7].

Трагедія сім'ї Бер з Білефельда є показовим прикладом того, як ця система працювала на практиці. У червні 1938 року, коли стало відомо про намір сім'ї Бер емігрувати, відділ валютного контролю негайно повідомив про це всі залучені структури. У листопаді 1938 року, під час Кришталевої ночі, Ріхарда Бера було заарештовано та відправлено до концентраційного табору Бухенвальд, де він за кілька днів помер. Його вагітна дружина Ірмгард продовжила підготовку до еміграції. Незважаючи на всі перепони, їй вдалося зібрати необхідні довідки, заповнити всі формуляри та сплатити податки. 31 серпня 1939 року відділ валютного контролю нарешті видав дозвіл на виїзд сім'ї, що залишилася. Але було надто пізно: наступного дня німецькі війська вторглися в Польщу, почалася війна, і кордони були закриті. У липні 1942 року Ірмгард Бер разом із двома синами — десятирічним Генріхом та п'ятирічним Рубеном — була депортована до Терезієнштадту, а звідти 12 жовтня 1944 року — до Аушвіцу, де всіх трьох було вбито [7].

До приватних компаній, які співпрацювали з нацистським режимом у справі виявлення євреїв-емігрантів, належали банки, страхові компанії, залізниця, пошта, транспортні фірми та ріелтори. Вони часто діяли в

«випереджальному послуху», інформуючи владу про своїх клієнтів-євреїв без жодного зовнішнього примусу [7].

Війна виснажувала людські ресурси Німеччини, і Zollgrenzschutz не став винятком. Значна частина молодших службовців була мобілізована до вермахту, а їхні місця зайняли літні чоловіки, які раніше вважалися непридатними до військової служби, а також фольксдойче (етнічні німці з інших країн). Ці резервісти отримали назву Verstärkter Grenzaufsichtsdienst (посилений прикордонний наглядовий відділ), пізніше перейменований на Zollgrenzschutz-Reserve [18].

Після замаху на Гітлера 20 липня 1944 року ситуація докорінно змінилася. Гітлер, підозрюючи всіх у змові, наказав передати Zollgrenzschutz у підпорядкування СС. Протягом кількох місяців керівні посади в митній службі були замінені на співробітників поліції або СС. На території власне Німеччини цей процес відбувся майже повністю, хоча в окупованих країнах зміни торкнулися лише незначної частини керівництва. З листопада 1944 року залишки Zollgrenzschutz були зведені в батальйони та кинуті на Східний фронт, у район Богемії та Сілезії, а також на Західний фронт. Ці підрозділи, що склалися переважно з літніх і погано навчених чоловіків, зазнали величезних втрат і були швидко розгромлені [18].

Підсумки Другої світової війни для німецької митної служби були катастрофічними. 2 травня 1945 року, приблизно за тиждень до капітуляції Німеччини, Zollgrenzschutz був формально повернутий у підпорядкування Імперського міністерства фінансів, але це рішення вже не мало жодного практичного значення. Після беззастережної капітуляції 8 травня 1945 року та окупації Німеччини союзниками Zollgrenzschutz був офіційно розпущений [4].

На території окупованої Німеччини функції охорони кордонів та боротьби з контрабандою перебрали на себе окупаційні війська союзників, спеціальні підрозділи, такі як British Frontier Service у британській зоні окупації, а також новостворена німецька поліція, яка діяла під контролем союзників. З

метою уніфікації охорони кордонів та використання досвідчених кадрів колишніх митників у 1947 році, спочатку в британській, а потім і в американській зонах окупації, було знову створено Zollgrenzschutz. Однак 1 квітня 1949 року, ще до створення Федеративної Республіки Німеччина, в Бізонії набув чинності закон про митне керівництво та митну прикордонну службу, яким назву Zollgrenzschutz було скасовано. Оскільки кордон із радянською зоною окупації більше не вважався митним кордоном у класичному розумінні, було повернуто стару назву «(Митна) прикордонна наглядова служба» (Zoll-)Grenzaufsichtsdienst [17]. Історія митної служби Третього Рейху завершилася, поступившись місцем новому етапу, який розпочався зі створенням Федеративної Республіки Німеччина в травні 1949 року.

Висновок до 1 розділу

У цьому розділі було здійснено поглиблений аналіз історії створення і розвитку митної системи німецьких земель, який охоплює ключові історичні етапи: період роздробленості німецьких держав, Імперську та Кайзерську доби та період Третього Рейху

Німецький митний союз (Zollverein), заснований у 1834 році, став одним із найуспішніших прикладів економічної інтеграції в історії Європи. Його створення було зумовлене глибокою економічною роздробленістю німецьких земель, яка після Віденського конгресу 1815 року залишалася головною перешкодою для розвитку торгівлі та промисловості. Вирішальну роль у цьому процесі відіграла Пруссія, яка своєю митною реформою 1818 року заклала основи для скасування внутрішніх мит та створення єдиного економічного простору на теренах Німецьких земель. Пруський митний закон став зразком для інших німецьких держав і продемонстрував переваги ліберальної торговельної політики. Це також було вагомою причиною для об'єднання германських земель в єдину державу.

Період існування Імперської митної служби (Reichszollverwaltung) у кайзерівській Німеччині та Веймарській республіці став часом централізації та професіоналізації митного управління. Після 1871 року, незважаючи на збереження значної фінансової автономії окремих держав, поступово формувалася загальноімперська структура. Вирішальним кроком на цьому шляху став перехід від фритредерської до протекціоністської політики наприкінці 1870-х років. Запровадження захисних мит на сільськогосподарську та промислову продукцію, яке отримало назву «союз жита і заліза», мало неоднозначні наслідки. З одного боку, воно сприяло бурхливому зростанню німецької промисловості та захистило внутрішній ринок від дешевого імпорту. З іншого боку, захисні мита призвели до підвищення цін на споживчі товари та створили нові форми залежності німецької економіки від експортних ринків.

Період Третього Рейху став найтрагічнішою сторінкою в історії німецької митної служби. Прихід нацистів до влади призвів до докорінної зміни характеру та функцій митниці. Від фіскального інструменту вона поступово перетворилася на елемент репресивного державного апарату. Мілітаризація митної служби, яка завершилася створенням у 1937 році воєнізованого Zollgrenzschutz, супроводжувалася запровадженням уніфікованої військової форми, системи знаків розрізнення та суворої ієрархії. Вплив нацистського режиму на митну службу постійно посилювався. Через систему валютного контролю, «податок на втечу з рейху» та обов'язкове інформування гестапо про підготовку до еміграції фінансові установи стали невід'ємною частиною нацистської «мережі переслідування». Після капітуляції Німеччини в травні 1945 року Zollgrenzschutz був офіційно розпущений.

Таким чином, ми бачимо, що німецька митна служба протягом століття пройшла складну еволюцію від інструменту економічної інтеграції між розділеними германськими державами, до створення єдиної та потужної митної та фінансової системи за часи Германської імперії, намагання реанімувати країну в часи величезної кризи та врятувати розгромлену економіку за доби Веймарської республіки та до складової частини тоталітарної репресивної машини Третього рейху. Цей суперечливий історичний досвід став основою для повоєнної реорганізації митної служби, яка розпочалася зі створенням Федеративної Республіки Німеччина в 1949 році.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ТА СУЧАСНИЙ СТАН МИТНОЇ СЛУЖБИ ФРН

2.1. Повоєнна реорганізація та «Німецьке економічне диво» (1949–1989)

Після катастрофи Другої світової війни та беззастережної капітуляції Німеччини в травні 1945 року перед переможцями постало завдання не лише політичного та економічного відновлення зруйнованої країни, але й створення принципово нової системи державного управління, яка б унеможливила повторення нацистської диктатури. Митна служба, яка за часів Третього Рейху перетворилася на воєнізований інструмент репресій та расової політики, потребувала фундаментальної трансформації. Цей процес розпочався ще в останні місяці війни, коли стало зрозуміло, що поразка Німеччини неминуча.

Після капітуляції територія Німеччини була поділена на чотири окупаційні зони — американську, британську, французьку та радянську. Кожна з окупаційних держав проводила власну політику щодо відновлення адміністративних структур, включаючи митну службу. У перші повоєнні роки функції охорони кордонів та боротьби з контрабандою перебрали на себе окупаційні війська союзників, а також спеціальні підрозділи, такі як British Frontier Service у британській зоні окупації. Однак незабаром стало очевидно, що для ефективного контролю за переміщенням товарів та осіб через кордони необхідно залучати німецький персонал, який мав відповідний досвід та знання, на відміну від іноземних робітників [8].

У 1947 році, спочатку в британській, а потім і в американській зонах окупації, було знову створено Zollgrenzschutz. Це рішення було продиктоване прагматичними міркуваннями: досвідчені кадри колишніх митників були необхідні для налагодження ефективної роботи на кордонах, особливо в умовах зростаючої контрабанди та «чорного ринку». Однак нова митна служба мала діяти під суворим контролем окупаційної влади та відповідно до демократичних принципів. 1 квітня 1949 року, ще до офіційного створення Федеративної

Республіки Німеччина, в Бізонії (об'єднаній американській та британській зонах) набув чинності закон про митне керівництво та митну прикордонну службу, яким назву Zollgrenzschutz було скасовано, оскільки кордон із радянською зоною окупації більше не вважався митним кордоном у класичному розумінні [4; 8].

Розділення митної справи між землями стало однією з ключових особливостей повоєнного відновлення. На відміну від централізованої структури, яка існувала за часів нацизму, окупаційна влада прагнула децентралізувати адміністративні структури, щоб запобігти концентрації влади. Митні управління створювалися на рівні окремих земель, і кожне з них мало значну автономію у вирішенні оперативних питань. Архівні матеріали свідчать про те, що Головне митне управління Ганновера (Hauptzollamt Hann. Münden) існувало ще до 1945 року і продовжувало функціонувати в період окупації та в часи ранньої Федеративної Республіки [4]. Цьому управлінню підпорядковувалися митниці в Дудерштадті, Геттінгені, Гольцміндене, Нортгаймі та Остероде, а також окружні митні комісари. Така структура забезпечувала ефективний контроль на місцях, але водночас створювала певні труднощі в координації діяльності на загальнонаціональному рівні.

Вирішальним кроком у створенні єдиної федеральної митної служби стало ухвалення Закону про фінансове управління (Finanzverwaltungsgesetz) 6 вересня 1950 року [36]. Цей законодавчий акт, який набув чинності в період становлення молодого Федеративної Республіки (ФРН була офіційно створена 23 травня 1949 року), заклав правові основи для існування Bundeszollverwaltung — Федеральної митної служби. Згідно з цим законом, митна служба стала складовою частиною Федерального міністерства фінансів (Bundesministerium der Finanzen), що визначило її статус як виконавчого та фіскального органу федерального уряду [3].

Створення Bundeszollverwaltung стало важливим етапом у відновленні суверенітету Федеративної Республіки. Нова митна служба отримала чітко

визначене коло повноважень, яке включало: стягнення федеральних податків та акцизів (на тютюн, каву, алкоголь, мінеральне паливо, електроенергію), контроль за переміщенням товарів через кордони Європейського економічного співтовариства, а також виконання платіжних вимог від імені федерального уряду та федеральних установ публічного права [3]. Важливо зазначити, що 75% митних надходжень спрямовувалися до бюджету Європейського Союзу (спочатку – Європейського економічного співтовариства), а 25% залишалися в Німеччині для покриття витрат на утримання митної служби та поповнення федерального бюджету. Це свідчило про глибоку інтеграцію ФРН до європейських структур, яка розпочалася майже одразу після створення держави.

Період 1950-х та 1960-х років увійшов в історію Німеччини як «економічне диво» (Wirtschaftswunder). Відновлення зруйнованої війною економіки, впровадження соціально-ринкової моделі Людвіга Ергарда та значні інвестиції за планом Маршалла призвели до безпрецедентного економічного зростання. У цьому процесі митна служба відіграла важливу, хоча й не завжди помітну роль. Відбувся поступовий, але неухильний перехід від суто фіскальної функції до стимулювання торгівлі. Якщо в XIX та на початку XX століття мита розглядалися передусім як джерело доходів держави та інструмент захисту внутрішнього ринку, то в умовах повоєнної відбудови акценти змістилися.

Нова митна політика ФРН ґрунтувалася на принципах лібералізації торгівлі та поступового зниження митних бар'єрів. Це було зумовлено кількома чинниками. По-перше, досвід протекціоністської політики 1930-х років, яка загострила економічні суперечності та сприяла зростанню міжнародної напруги, був негативним. По-друге, створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) у 1957 році передбачало поступове скасування мит між країнами-членами та запровадження єдиного зовнішнього тарифу. По-третє, економічне зростання ФРН значною мірою залежало від доступу до зовнішніх ринків, особливо для продукції автомобілебудування, машинобудування та хімічної промисловості, які стали локомотивами німецького експорту. Тому

митна служба дедалі більше зосереджувалася не на зборі мит як таких (хоча ця функція зберігалася), а на спрощенні процедур торгівлі, зменшенні адміністративного навантаження на бізнес та боротьбі з нетарифними бар'єрами.

Паралельно з економічною інтеграцією на Заході відбувалося загострення протистояння між двома німецькими державами – Федеративною Республікою Німеччина та Німецькою Демократичною Республікою, яка була проголошена 7 жовтня 1949 року. «Холодна війна» розділила не лише Європу, але й німецьку націю. Внутрішньонімецький кордон, який спочатку був відносно проникним, поступово перетворився на один із найбільш укріплених кордонів у світі. Для митної служби ФРН це означало нове, надзвичайно відповідальне завдання – забезпечення безпеки західних кордонів, особливо на лінії розмежування з радянською зоною окупації, а згодом – із соціалістичною НДР.

Варто зазначити, що у перші повоєнні роки внутрішньонімецький кордон ще не був митним кордоном у класичному розумінні. Відповідно до так званого Франкфуртського договору про міжзонну торгівлю, укладеного в жовтні 1949 року, переміщення товарів між західними зонами та радянською зоною регулювалося спеціальними правилами. Архівні документи свідчать, що в 1950 році здійснювався моніторинг товарообігу автомобільним, залізничним та повітряним транспортом між західними зонами та радянською зоною на підставі цього договору [8]. З часом, у міру загострення відносин між Сходом і Заходом, контроль на кордоні посилювався.

Митна служба ФРН на внутрішньонімецькому кордоні виконувала подвійну функцію. З одного боку, вона контролювала законність переміщення товарів, стягувала мита та податки відповідно до чинного законодавства. З іншого боку, вона брала участь у загальній системі безпеки, співпрацюючи з Федеральною прикордонною охороною (Bundesgrenzschutz), створеною в 1951 році, та іншими правоохоронними органами. Завданням було запобігання контрабанді, нелегальному перетину кордону, а також виявлення шпигунів та

диверсантів, яких Схід міг спрямовувати на територію ФРН. У цьому контексті митна служба діяла як складова частина західної системи стримування, яка протистояла радянському блоку.

Слід зазначити, що ситуація на кордоні була дзеркальною з обох боків. Якщо на Заході митна служба забезпечувала безпеку та контроль, то на Сході, в НДР, митна адміністрація також відігравала важливу роль, але в зовсім іншому ідеологічному контексті. Дослідження показують, що в НДР Міністерство державної безпеки (Штазі) розглядало митну службу як об'єкт для інфільтрації та контролю. Як зазначає історик Йорн-Міхаель Голль у своїй монографії «Kontrollierte Kontrolleure» («Контрольовані контролери»), Штазі систематично впроваджувала своїх неофіційних співробітників у структури східнонімецької митниці, використовуючи їх для збору інформації та впливу на кадрову політику [21]. Це було частиною ширшої стратегії, спрямованої на тотальний контроль над усіма сферами життя в НДР.

Зі східного боку кордону, на внутрішньонімецьких переходах, що діяли з 1961 по 1989 рік, Штазі, прикордонні війська та митниця НДР діяли в єдиному «політично-оперативному взаємодії». Як засвідчує дослідження Петера Бюгера, опубліковане Федеральним архівом у 2024 році, метою цієї взаємодії було не лише запобігання втечам громадян НДР на Захід, але й використання переходів для отримання значних валютних надходжень, зокрема від транзитного сполучення та імпорту західного сміття [22]. Одночасно Штазі залишалося глибоко недовірливим до власної митниці, підозрюючи її співробітників у потенційній нелояльності, і тому систематично підривало її зсередини, вербуючи інформаторів [7].

Для митної служби ФРН, однак, головним пріоритетом залишалася не інфільтрація, а захист власних кордонів від східних загроз. Після будівництва Берлінської стіни в серпні 1961 року та остаточного закріплення поділу Німеччини роль митниці в системі національної безпеки ще більше зросла. Вона

стала одним із символів відкритого, демократичного та економічно успішного Заходу, який протистояв закритому, тоталітарному Сходу.

Таким чином, період 1949–1989 років став часом фундаментальної трансформації німецької митної служби. Від децентралізованої структури окупаційного періоду вона пройшла шлях до створення централізованої федеральної Bundeszollverwaltung, яка стала важливою складовою державного апарату ФРН. Її функції розширилися від суто фіскальних до стимулювання торгівлі та забезпечення національної безпеки в умовах «холодної війни». «Німецьке економічне диво» значною мірою спиралося на ефективну роботу митної служби, яка забезпечувала безперешкодний рух товарів через кордони, одночасно захищаючи внутрішній ринок від недобросовісної конкуренції та контрабанди. Досвід, накопичений у ці десятиліття, став основою для подальшого розвитку митної служби після возз'єднання Німеччини в 1990 році та її адаптації до викликів європейської інтеграції та глобалізації.

2.2. Сучасна структура, повноваження та стратегія «Zoll 2030»

Падіння Берлінської стіни в листопаді 1989 року та подальше возз'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 року стали для митної служби ФРН викликом, який не мав аналогів у її повоєнній історії. Поширення юрисдикції Федеративної Республіки на територію колишньої Німецької Демократичної Республіки означало не просто адміністративне розширення, а необхідність інтеграції двох принципово різних систем державного управління. Якщо в ФРН митна служба розвивалася в руслі демократичних традицій та європейської інтеграції, то в НДР вона була складовою частиною соціалістичної адміністративно-командної системи, яка перебувала під пильним наглядом Міністерства державної безпеки. Інтеграція цих двох систем вимагала не лише величезних організаційних зусиль, але й ретельної кадрової перевірки, яка мала на меті виявити та відсторонити осіб, причетних до діяльності Штазі.

Поряд із політичними викликами возз'єднання принесло й нові форми економічної злочинності, які митна служба мала навчитися виявляти та припиняти. Найяскравішим прикладом стала контрабанда сигарет, яка набула безпрецедентних масштабів у перші роки після об'єднання. Джерелом цього явища стала різниця в цінах на тютюнові вироби між Сходом і Заходом. У країнах колишнього соціалістичного табору, зокрема в Польщі, сигарети західних брендів можна було придбати за ціною, яка становила приблизно третину від німецької. Цей ціновий розрив створив потужний стимул для контрабанди. Польські туристи, які подорожували до Західного Берліна наприкінці 1989 року, були першими, хто почав систематично пропонувати неоподатковані сигарети на вулицях та ринках. Після запровадження економічного та валютного союзу між Сходом і Заходом у червні 1990 року продавці контрабандних сигарет стали звичним явищем біля станцій метро та супермаркетів у Берліні та інших східнонімецьких містах.

До 1996 року, за оцінками, налічувалося близько 1200 місць публічного продажу неоподаткованих сигарет лише в Берліні. Митна служба, яка відповідала за дотримання податкового та митного законодавства, була просто приголомшена масштабами проблеми. Продавці могли виставляти свій товар відкрито на довгих рядах картонних коробок, що використовувалися як імпровізовані прилавки. У середині 1990-х років, на тлі жорстоких конфліктів між в'єтнамськими бандами, які займалися вимаганням грошей у вуличних продавців, зусилля митниці та поліції щодо боротьби з цією контрабандою було суттєво посилено. Систематичні рейди, посилення покарань для продавців та активніша боротьба зі споживачами контрабандних сигарет призвели до того, що до кінця 1996 року з 1200 публічних місць продажу в Берліні залишилося лише близько 100. Однак після того, як поліції вдалося розгромити основні злочинні угруповання в 1996 та 1997 роках, що призвело до різкого зниження рівня насильства, кількість публічних місць продажу знову зросла, досягнувши приблизно 400 у 1998 році. Цей епізод наочно демонструє, як зміна

геополітичної ситуації створює нові форми злочинності, з якими митна служба змушена боротися, часто імпровізуючи та адаптуючи свої методи до нових реалій.

Іншим фундаментальним викликом для німецької митної служби в цей період стала поглиблена європейська інтеграція. 1 січня 1993 року Європейське економічне співтовариство офіційно завершило створення спільного ринку, що означало скасування всіх внутрішніх митних кордонів між державами-членами [23]. З цього моменту Німеччина перестала бути окремою митною територією в межах Європи. Вантажі, що переміщувалися з Франції до Німеччини або з Італії до Данії, більше не підлягали митному контролю при перетині кордонів. Для митної служби ФРН це означало радикальну зміну самої суті її роботи. Якщо раніше основний обсяг роботи припадав на контроль на численних внутрішньоєвропейських кордонах, то тепер увага мала бути перенаправлена на зовнішній кордон Європейського Союзу. Це вимагало не лише передислокації персоналу та ресурсів, але й принципово нових підходів до оцінки ризиків, оскільки контроль тепер мав здійснюватися не на кожному кордоні, а всього один раз – при в'їзді товару на територію ЄС.

Ця зміна також мала глибокі політичні та правові наслідки. Політика Європейського Союзу створила внутрішній ринок без будь-якого внутрішнього прикордонного контролю, який набув чинності 1 січня 1993 року і став так званим митним союзом. Кожна держава-член ЄС розглядається так, ніби вона є членом федеральної держави без митних кордонів. Відповідно до цієї політики, між державами-членами ЄС більше не існує прикордонного або митного контролю [5]. Для Німеччини, яка розташована в самому центрі Європи та має кордони з дев'ятьма державами, це означало, що її митна служба поступово трансформувалася з органу, відповідального за контроль державних кордонів, на інституцію, яка забезпечує безпеку всього європейського простору на його зовнішніх рубежах. Співпраця з митними службами інших держав-членів, а також з європейськими агентствами, такими як Європейське управління з

питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF), стала не просто бажаною, а абсолютно необхідною.

Скасування внутрішніх кордонів паралельно зумовило посилення контролю на зовнішніх кордонах ЄС. Німеччина, як одна з найбільших економік союзу та країна з розвиненою транспортною інфраструктурою, відіграє ключову роль у цій системі. Морські порти Гамбурга, Бремена та Вільгельмсгафена, а також аеропорти Франкфурта, Мюнхена та інших міст стали головними пунктами в'їзду для товарів з усього світу. Завданням німецької митної служби стало забезпечення того, щоб усі ці товари відповідали європейським нормам та стандартам, а також щоб на територію ЄС не потрапляли контрафактна продукція, небезпечні товари або речовини, обіг яких заборонено або обмежено.

Сучасна структура повноважень німецької митної служби є результатом цієї довгої еволюції. Сьогодні Bundeszollverwaltung виконує функції, які виходять далеко за межі класичного розуміння митної справи. Вони охоплюють чотири основні напрями.

Першим і найбільш традиційним напрямом є фіскальна функція. Митниця стягує ввізні та вивізні мита, а також акцизні податки на тютюн, каву, алкогольні напої та мінеральне паливо. 75% митних надходжень спрямовуються до бюджету Європейського Союзу, а 25% залишаються в Німеччині для покриття витрат на утримання митної служби та поповнення федерального бюджету. Цей розподіл свідчить про глибоку інтеграцію Німеччини до європейських структур і про те, що митниця працює не лише на національному, але й на наднаціональному рівні.

Другим, надзвичайно важливим напрямом є боротьба з нелегальною зайнятістю, яку здійснює підрозділ Finanzkontrolle Schwarzarbeit (FKS). Створений у 2004 році, цей підрозділ став однією з візитних карток сучасної німецької митниці. FKS відповідає за виявлення та припинення випадків нелегальної роботи, порушень мінімальної заробітної плати, незаконного

лізингу робочої сили (*Arbeitnehmerüberlassung*) та соціального шахрайства. Співробітники FKS мають широкі повноваження, включаючи право проводити обшуки на підприємствах, перевіряти документи, допитувати свідків та вилучати докази. Статистика діяльності FKS за 2025 рік, опублікована на початку 2026 року, свідчить про високу інтенсивність роботи цього підрозділу. Загалом у 2025 році відбулося 25 765 перевірок роботодавців та 298 255 перевірок осіб [28;32]. Порівняно з 2024 роком, коли було проведено 25 274 перевірки роботодавців та 299 104 перевірки осіб, спостерігається незначне зростання кількості перевірок роботодавців при невеликому зниженні кількості перевірок осіб [2].

Кількість порушень проваджень також демонструє зростаючу тенденцію. У 2025 році FKS порушив 52 125 проваджень про адміністративні правопорушення (порівняно з 49 686 у 2024 році) та 98 186 кримінальних проваджень (порівняно з 96 813 у 2024 році) [2]. При цьому було закрито 49 529 адміністративних та 93 447 кримінальних проваджень [2]. Загальна сума виявлених збитків у 2025 році становила 675 412 505 євро [2;7]. У 2024 році цей показник був дещо вищим – 766 063 769 євро [2]. Суми штрафів, конфіскацій та стягнень у 2025 році склали 36 945 798 євро [2]. Було винесено вироки до позбавлення волі загальною тривалістю майже 1200 років [7]. Особлива увага приділяється галузям з високим рівнем ризику, таким як будівництво (5514 перевірених підприємств), готельний та ресторанний бізнес, перукарні та салони краси (1641 перевірений заклад), а також транспорт та логістика [7].

Третім напрямом, який набув особливого значення в епоху глобалізації та електронної комерції, є захист прав інтелектуальної власності. Німецька митниця відіграє ключову роль у боротьбі з контрафактною продукцією. Правовою основою для цієї діяльності є як національне законодавство, так і регламенти Європейського Союзу. Правовласники можуть подати до Генеральної митної дирекції (*Generalzolldirektion*) заяву про вжиття заходів митними органами (*Antrag auf Tätigwerden der Zollbehörden*) [8]. Ця заява може

бути національною (обмеженою територією Німеччини) або союзною (чинною на території всіх держав-членів ЄС). За умови схвалення заяви митниця отримує повноваження затримувати підозрілі товари, що ввозяться на територію ЄС з третіх країн [3; 8].

Процедура затримання є детально регламентованою. Після виявлення підозрілих товарів митниця повідомляє про це правовласника та декларанта. Правовласник має право оглянути затримані товари. Протягом встановленого строку (для швидкопсувних товарів – 3 дні, для звичайних – 10 днів) декларант може погодитися на знищення товарів або заперечити проти нього [3]. У разі заперечення правовласник повинен ініціювати цивільне судове провадження для вирішення питання про порушення прав інтелектуальної власності. Якщо порушення не підтверджується або правовласник не порушує судового провадження, товари випускаються [3]. Ця система дозволяє ефективно блокувати потік контрафактної продукції, захищаючи інтереси законних виробників та правовласників.

Четвертим напрямом, який набув критичного значення після російського вторгнення в Україну в 2022 році, є контроль за дотриманням міжнародних санкцій. Німецька митниця відповідає за перевірку того, чи не експортуються до країн, що перебувають під санкціями (насамперед до Росії, Білорусі, Ірану, Північної Кореї), товари подвійного призначення, технології, предмети розкоші або інші обмежені категорії продукції. Прикладом активності німецької митниці в цій сфері є розслідування, розпочате в грудні 2024 року проти 41-річного німецько-молдовського громадянина, якого підозрюють в експорті 236 автомобілів до Росії на суму 18,86 мільйона євро [30]. У травні 2025 року було проведено обшуки, а в грудні 2025 року – додаткові слідчі дії, в результаті яких було заморожено активи на суму понад 16,5 мільйона євро [4]. Інше розслідування стосувалося керуючого директора компанії в Гамбурзі, якого підозрюють у понад 900 заборонених імпорتنих операціях з Росії на суму понад

4 мільйони євро [4]. Ці приклади свідчать про те, що контроль санкцій став одним із пріоритетних напрямів роботи німецької митної служби.

У жовтні 2024 року Федеральне міністерство фінансів Німеччини представило амбітну стратегію реформування митної служби під назвою «Zoll 2030». Цей документ, представлений тодішнім міністром фінансів Крістіаном Лінднером, передбачає найбільш фундаментальну реорганізацію німецької митниці з моменту її створення в 1950 році. Стратегія спрямована на підвищення ефективності, цифровізацію, боротьбу зі злочинністю та покращення сервісу для бізнесу. Ключові рішення щодо майбутньої архітектури митної служби були ухвалені керівним комітетом (Lenkungsausschuss) проекту «Zoll 2030» у Федеральному міністерстві фінансів 1 липня 2025 року [6].

Ключовим елементом реформи є структурна перебудова центрального апарату. Генеральна митна дирекція (Generalzolldirektion) буде реорганізована. Замість попередньої структури з дирекціями, створюється колегіальне керівництво на чолі з президентом GZD та чотирма віце-президентами, кожен з яких відповідає за окремий напрям: «Економіка та доходи» (Wirtschaft und Einnahmen), «Безпека та правозастосування» (Sicherheit und Vollzug), «Центральне управління та освіта» (Zentrale Verwaltung und Bildung), а також «Цифровізація, центральне казначейство федерації, сервісний центр» (Digitalisierung, Zentrales Rechnungswesen des Bundes, Service Center) [1; 6]. Ця зміна має на меті чіткіше розмежувати фіскальні та правоохоронні функції митниці на найвищому рівні управління, що дозволить уникнути конфлікту інтересів та підвищити спеціалізацію.

Найбільш радикальною зміною на місцевому рівні є злиття восьми митних слідчих управлінь (Zollfahndungsämter) та 41 головного митного управління (Hauptzollämter) в єдині органи на місцях – 41 нову митну дирекцію (Zolldirektion) [1; 6; 10]. Назва нових органів ще остаточно не визначена, але саме злиття вже затверджено. Таким чином, загальна кількість органів на місцях скоротиться з 49 до 41 [6]. Кожна нова митна дирекція матиме три внутрішні

напрями, що відповідають структурі GZD: «Економіка та доходи», «Безпека та правозастосування» та «Центральне управління» [1;6]. Це злиття має на меті усунути розрив між збором розвідданих, оперативними заходами та подальшим розслідуванням, створюючи єдиний «ланцюг» боротьби зі злочинністю. Відповідно до планів, законопроект про структурну реорганізацію має бути внесений до парламентської процедури після 30 вересня 2025 року, а конкретні структурні заходи очікуються не раніше третього кварталу 2026 року [6].

Іншим ключовим напрямом є цифровізація. Стратегія «Zoll 2030» передбачає створення окремої посади віце-президента з питань цифровізації в Генеральній митній дирекції, що робить цифрову трансформацію пріоритетом на найвищому рівні. Цифровізація має прискорити оформлення вантажів, зменшити адміністративне навантаження на бізнес та дозволити митниці більш ефективно використовувати обмежені людські ресурси. Водночас, як зазначають експерти, поява «митника-штучного інтелекту» до 2030 року малоймовірна, і технології мають служити помічником, а не заміною людині. Цифровізація також тісно пов'язана з реформами на рівні Європейського Союзу, де планується створення центральної митної платформи даних, яка має замінити національні системи окремих держав-членів.

Реакція на стратегію «Zoll 2030» є неоднозначною. Профспілка працівників митниці BDZ (Deutsche Zoll- und Finanzgewerkschaft) в цілому позитивно оцінила прагнення реформувати митну службу. BDZ вітає передбачену соціально сумісну реалізацію структурної перебудови, зокрема гарантії зайнятості та збереження робочих місць [26]. Водночас BDZ висловила серйозну стурбованість з приводу низки відкритих питань. Зокрема, профспілка вважає проблематичним запропонований поділ компетенцій «перевірки та розслідування» в рамках FKS, оскільки це суперечить цілісному підходу до перевірок [31]. Голова BDZ Томас Лібель попереджає: «Ми ризикуємо грубою силою зруйнувати досягнутий високий стандарт якості та мотивацію працівників» [1]. Крім того, BDZ наголошує, що митна адміністрація протягом

останніх десяти років була недофінансована («капут-заощаджена»), і найкращі структури нічого не варті без мотивованого персоналу [6]. Інша профспілка, Gewerkschaft der Polizei (GdP), висловила ще більш критичну позицію. Голова регіональної групи митниці GdP Франк Букенхофер назвав заплановану реструктуризацію «не якісним стрибком», а заміною «однієї поганої моделі на іншу». За його словами, «це не може так функціонувати» [35]. GdP виступає за створення в межах митниці двох окремих структур: фінансової адміністрації та справжньої митної поліції з власною структурою та власною підготовкою [14].

Попри критику, стратегія «Zoll 2030» є важливим кроком вперед. Вона визнає, що митна служба XXI століття не може функціонувати за правилами та процедурами, розробленими в середині XX століття. Глобалізація, цифровізація економіки, зростання обсягів міжнародної торгівлі та нові форми транснаціональної злочинності вимагають нових підходів. Німецька митниця, яка колись була інструментом фіскальної політики Пруссії, а потім – символом розділеної нації, сьогодні стоїть на порозі нової ери – ери, в якій вона має стати цифровою, гнучкою та ще більш інтегрованою в європейські та світові структури. Успіх чи невдача цієї реформи матимуть значення не лише для самої митної служби, але й для конкурентоспроможності німецької економіки та безпеки всього європейського простору. Головним викликом залишається кадрове забезпечення: демографічні зміни призводять до того, що значна частина досвідчених працівників йде на пенсію, а залучення та підготовка нових кадрів потребує часу та ресурсів. Вирішення цієї проблеми буде визначальним для успіху всієї реформи.

Висновок до 2 розділу

Проведений у другому розділі аналіз розвитку митної служби Федеративної Республіки Німеччина від повоєнної реорганізації до сучасних реформ дозволяє зробити кілька ключових узагальнень.

Відновлення німецької митної служби після капітуляції у другій світовій війні стало яскравим прикладом бюрократичного та інституційного перезавантаження в умовах іноземної окупації та демократизації. Окупаційна влада створила Закон про фінансове управління 1950 року через що сформувалася централізована Bundeszollverwaltung у складі Федерального міністерства фінансів.

Далі відбувся поступовий перехід від суто фіскальної функції до стимулювання торгівлі, що відображало лібералізацію економічної політики та інтеграцію ФРН до західних структур, цей період увійшов в історію під назвою «німецького економічного дива». В умовах «холодної війни» митна служба відігравала важливу роль у забезпеченні безпеки внутрішньонімецького кордону, діючи як складова частина західної системи стримування.

В 1990 році вже після об'єднання Німеччини митна система зіткнулася з викликом, який засвідчив її здатність до адаптації в умовах швидких та радикальних політичних та економічних змін. Інтеграція митних структур колишньої НДР, кадрові зміни та боротьба з новими формами економічної злочинності продемонстрували, що митниця є не лише фіскальним, але й важливим інструментом державної політики в важкі та перехідні періоди. Паралельно європейська інтеграція та скасування внутрішніх митних кордонів

На цей час структура повноважень Bundeszollverwaltung вийшла далеко за межі класичного розуміння митної справи. Фіскальна функція, яка передбачає спрямування 75% митних надходжень до бюджету ЄС, доповнена такими пріоритетними напрямками, як боротьба з нелегальною зайнятістю. Реформа «Zoll 2030», представлена у жовтні 2024 року, є найамбітнішим проєктом модернізації німецької митниці з моменту її створення. Ключовими

елементами реформи є структурна перебудова центрального апарату Генеральної митної дирекції із запровадженням чотирьох віце-президентів за окремими напрямками, злиття восьми Zollfahndungsamt та 41 Hauptzollamt у 41 нову митну дирекцію, а також цифровізація процесів, включно з призначенням окремого віце-президента з питань цифровізації. Ці зміни покликані усунути розрив між збором розвідданих, оперативними заходами та розслідуванням, створивши єдиний «ланцюг» боротьби зі злочинністю.

Водночас реформа стикається з серйозними викликами. Демографічна проблема, посупова втрача досвідчених кадрів. Недофінансування митної адміністрації в попередні роки створює деякі перешкоди. Критичне ставлення з боку профспілок, зокрема GdP, яка виступає за створення окремої митної поліції, свідчить про відсутність консенсусу щодо оптимальної моделі організації митної служби.

Таким чином, розвиток митної служби ФРН у 1949–2025 роках демонструє еволюцію від децентралізованих окупаційних структур до централізованої федеральної інституції, яка відіграє ключову роль у забезпеченні фіскальної безпеки, боротьбі з транснаціональною злочинністю та захисті єдиного європейського ринку. Успішна реалізація стратегії «Zoll 2030» залежатиме від здатності політичного керівництва забезпечити необхідне фінансування, вирішити кадрову проблему та досягти консенсусу з профспілками щодо ключових параметрів реформування. Досвід німецької митної служби є цінним для країн, які перебувають на шляху європейської інтеграції, демонструючи, як митна інституція може поєднувати ефективність, демократичні принципи та адаптацію до нових викликів.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження в цій роботі ми розібрали історичний шлях митної служби Федеративної Республіки Німеччини, еволюцію цього інституту від створення Німецького митного союзу в XIX столітті до сучасної стратегії реформування «Zoll 2030».

Німецький митний союз (Zollverein), заснований у 1834 році, став одним із найуспішніших прикладів економічної інтеграції в історії Європи. Його створення було зумовлене глибокою економічною роздробленістю німецьких земель після Віденського конгресу 1815 року, коли на території Німеччини існувало близько 1800 митних кордонів. Вирішальну роль у цьому процесі відіграла Пруссія, яка своєю митною реформою 1818 року заклала основи для скасування внутрішніх мит та створення єдиного економічного простору. Механізми функціонування Zollverein – єдиний зовнішній тариф, пропорційний розподіл доходів за чисельністю населення, щорічні конгреси делегатів – забезпечили стабільність та ефективність союзу протягом майже чотирьох десятиліть. Митний парламент (Zollparlament), створений у 1867 році, став прямим попередником німецького Рейхстагу, а інституційні механізми співпраці, вироблені в рамках Zollverein, були використані при створенні Німецької імперії 1871 року.

Період існування Імперської митної служби (Reichszollverwaltung) у кайзерівській Німеччині та Веймарській республіці став часом централізації та професіоналізації митного управління. Перехід від фритредерської до протекціоністської політики наприкінці 1870-х років, який отримав назву «союз жита і заліза», сприяв бурхливому зростанню німецької промисловості, але водночас призвів до підвищення цін на споживчі товари. Найбільш радикальною трансформацією стала реформа Маттіаса Ерцбергера 1919–1920 років, яка у відповідь на фінансовий колапс після Першої світової війни створила єдину централізовану Reichsfinanzverwaltung. Ця реформа ліквідувала багатовікову роздробленість у податковому управлінні, запровадила

прогресивне оподаткування доходів та уніфікувала податкове право на всій території Німеччини.

Час Третього Рейху став найтрагічнішою сторінкою в історії німецької митної служби. Мілітаризація митної служби, яка завершилася створенням у 1937 році воєнізованого Zollgrenzschutz, супроводжувалася запровадженням уніфікованої військової форми та системи знаків розрізнення. Хоча безпосереднього підпорядкування Гіммлеру в 1936 році вдалося уникнути завдяки втручанню Герінга, вплив нацистського режиму на митну службу постійно посилювався. Особливо темною сторінкою стала участь митних та фінансових органів у переслідуванні та пограбуванні єврейського населення через систему валютного контролю, «податок на втечу з рейху» та обов'язкове інформування гестапо про підготовку до еміграції. Після замаху на Гітлера 20 липня 1944 року Zollgrenzschutz був остаточно переданий у підпорядкування СС, а після капітуляції Німеччини в травні 1945 року – офіційно розпущений.

Повоєнне відновлення німецької митної служби стало яскравим прикладом інституційного перезавантаження в умовах окупації та демократизації. Закон про фінансове управління 1950 року заклав правові основи для існування Bundeszollverwaltung у складі Федерального міністерства фінансів. У період «німецького економічного дива» відбувся поступовий перехід від суто фіскальної функції до стимулювання торгівлі, що відображало лібералізацію економічної політики та інтеграцію ФРН до західних структур. В умовах «холодної війни» митна служба відігравала важливу роль у забезпеченні безпеки внутрішньонімецького кордону.

Возз'єднання Німеччини в 1990 році та європейська інтеграція стали для митної служби викликами, які засвідчили її здатність до адаптації. Інтеграція митних структур колишньої НДР, боротьба з контрабандою сигарет та скасування внутрішніх митних кордонів ЄС у 1993 році кардинально змінили саму сутність роботи німецької митниці, переорієнтувавши її з контролю на внутрішніх кордонах на захист зовнішніх рубежів Європейського Союзу.

Сучасна структура повноважень Bundeszollverwaltung вийшла далеко за межі класичного розуміння митної справи. Окрім традиційної фіскальної функції, німецька митниця відіграє ключову роль у боротьбі з нелегальною зайнятістю (Finanzkontrolle Schwarzarbeit), захисті прав інтелектуальної власності та контролі за дотриманням міжнародних санкцій. Статистика діяльності FKS за 2024–2025 роки свідчить про високу інтенсивність роботи: десятки тисяч перевірок роботодавців, сотні тисяч порушених кримінальних та адміністративних проваджень, мільярди євро виявлених збитків.

Стратегія реформування «Zoll 2030», представлена у жовтні 2024 року, є найамбітнішим проєктом модернізації німецької митниці з моменту її створення. Ключовими елементами реформи є структурна перебудова центрального апарату Генеральної митної дирекції із запровадженням чотирьох віце-президентів за окремими напрямками, злиття Zollfahndungsamt та Hauptzollamt у 41 нову митну дирекцію, а також цифровізація процесів. Водночас реформа стикається з серйозними викликами: демографічна проблема (до 2030 року третина митників піде на пенсію), недофінансування митної адміністрації в попередні роки та критичне ставлення з боку профспілок.

Таким чином, у підсумку цього дослідження, ми бачимо як, історичний шлях митної служби ФРН демонструє еволюцію від інструменту економічної інтеграції розрізнених німецьких держав до централізованої імперської структури, потім – до воєнізованого органу тоталітарного режиму, і нарешті – до сучасної високотехнологічної інституції, яка відіграє ключову роль у забезпеченні фіскальної безпеки, боротьбі з транснаціональною злочинністю та захисті єдиного європейського ринку. Німецький досвід є цінним для країн, які перебувають на шляху європейської інтеграції, демонструючи, як митна інституція може поєднувати ефективність, демократичні принципи та адаптацію до нових викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Scriba A. Die Reform des Deutschen Zollvereins 1867 // LeMO (Lebendiges Museum Online) – Deutsches Historisches Museum. [Електронний ресурс] URL: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/industrie/zollverein>
2. Bundesministerium der Finanzen. Strategie Zoll 2030 – Die Zukunft der Zollverwaltung. Berlin, 30. Oktober 2024. [Електронний ресурс] URL: <https://www.bundesfinanzministerium.de/>
3. Sandkühler T. Von der 'Gegnerabwehr' zum Judenmord. Grenzpolizei und Zollgrenzschutz im NS-Staat. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2017. – 480 S.
4. Huning T.R., Wolf N. How Britain Unified Germany: Trade Routes and the Formation of the Zollverein // The Economic Journal. – 2025. – Vol. 135, No. 1. – P. 45–78.
5. Ploeckl F. A novel institution: the Zollverein and the origins of the customs union // Journal of Institutional Economics. – Cambridge University Press, 2020. – Vol. 17. – P. 305–320.
6. Shiue C.H. From political fragmentation towards a customs union: Border effects of the German Zollverein, 1815 to 1855 // European Review of Economic History. – 2005. – Vol. 9, No. 2. – P. 129–162.
7. Der Deutsche Zollverein // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – Bundeszentrale für politische Bildung, 1983. – Nr. 51-52.
8. Ploeckl F.T. The Zollverein: Formation and impact of a customs union. – Ph.D. Dissertation. – Yale University, 2009. – 229 p.
9. Hahn H.-W. Wirtschaftliche Integration im 19. Jahrhundert: die hessischen Staaten und der Deutsche Zollverein. – Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1982. – 218 S.
10. Der Zollverein und die deutsche Politik Bismarcks: Eine Studie über das Verhältnis von Wirtschaft und Politik im Zeitalter der Reichsgründung. – Frankfurt: Lang, 1987. – 288 S.

11. Kempter G. Agrarprotektionismus: landwirtschaftliche Schutzzollpolitik im Deutschen Reich von 1879 bis 1914. – Frankfurt am Main: Lang, 1985. – 268 S.
12. Altmann G., Scriba A. Die Erzbergersche Reichsfinanzreform // LeMO (Lebendiges Museum Online) – Deutsches Historisches Museum. [Электронный ресурс]
URL: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/die-erzbergersche-reichsfinanzreform>
13. Der Reichsfinanzminister an die Ministerpräsidenten der Länder, die leitenden Bürgermeister der Hansestädte und den Gesandten von Deutsch-Österreich. Weimar, 6. Juli 1919 // Bundesarchiv, Akten der Reichskanzlei, Weimarer Republik. [Электронный ресурс]
URL: <https://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/>
14. Reusch N. Die Schutzzollpolitik // LeMO (Lebendiges Museum Online) – Deutsches Historisches Museum. [Электронный ресурс]
URL: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/kaiserreich/industrie/zoll>
15. Bundesministerium der Finanzen. Die Erzbergersche Finanzreform 1919/1920 // BMF-Monatsbericht, September 2019. [Электронный ресурс]
URL: <https://www.bundesfinanzministerium.de/Monatsberichte/2019/09/Inhalte/Kapitel-3-Analysen/3-5-erzbergersche-reform.html>
16. Bundesministerium der Finanzen. Das BMF im Wandel der Zeit: Die Zeit bis zur einheitlichen Reichsfinanzverwaltung. [Электронный ресурс]
URL: https://www.bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Ministerium/Geschichte/Geschichte_der_deutschen_Finanzverwaltung/geschichte_der_deutschen_finanzverwaltung.html
17. Zollgrenzschutz. Wikipedia. [Электронный ресурс]
URL: <https://de.wikipedia.org/wiki/Zollgrenzschutz>
18. Zollgrenzschutz. Wikipedia (English). [Электронный ресурс]
URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Zollgrenzschutz>

19. Franke C. Legalisiertes Unrecht. Devisenbewirtschaftung und Judenverfolgung am Beispiel des Oberfinanzpräsidiums Hannover 1931-1945. – Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 2011. – 349 S.
20. Mecking S. Verfolgung und Verwaltung. Die wirtschaftliche Ausplünderung der Juden und die westfälischen Finanzbehörden. Internet-Portal 'Westfälische Geschichte'. [Електронний ресурс] URL: <https://www.lwl.org/westfaelische-geschichte/portal/Internet/>
21. Goll J.-M. Kontrollierte Kontrolleure: die Bedeutung der Zollverwaltung für die "politisch-operative Arbeit" des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011. – 494 S.
22. Boeger P. (Hrsg.) Die Stasi und die innerdeutschen Grenzübergangsstellen 1961-1989: eine kommentierte Edition ausgewählter Dokumente. – Berlin: Bundesarchiv, Stasi-Unterlagen-Archiv, 2024. – 276 S.
23. Zoll online (Bundeszollverwaltung). Geschichte der Zollverwaltung. [Електронний ресурс] URL: https://www.zoll.de/DE/Der-Zoll/Zoll-verstehen/Geschichte-des-Zolls/geschichte-des-zolls_node.html
24. NLA HA Nds. 1225 Münden (Hauptzollamt Hann. Münden). Arcinsys Niedersachsen. [Електронний ресурс] URL: <https://www.arcinsys.niedersachsen.de/>
25. Überwachung des Warenverkehrs mit der sowjetischen Besatzungszone aufgrund des Frankfurter Abkommens über den Interzonenhandel vom Okt. 1949 (Bereich Süd).- Allgemeines: Bd. 4. Bundesarchiv, BArch Z 33/119. [Електронний ресурс] URL: <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/>
26. BDZ Deutsche Zoll- und Finanzgewerkschaft. Bundesfinanzminister Lindner stellt Strategie «Zoll 2030» vor. 30.10.2024. [Електронний ресурс] URL: <https://www.bdz.eu/>
27. Bundesministerium der Finanzen. Erfolgreiche Jahresbilanz 2024 des Zolls. Pressemitteilung der Generalzolldirektion, 03.06.2025. [Електронний ресурс]

- URL: <https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Pressemitteilungen/Finanzpolitik/2025/06/2025-06-03-zoll-jahresbilanz-2024.html>
28. Stahlschmidt M. Arbeitsstatistik der Finanzkontrolle Schwarzarbeit (FKS) // Betriebs-Berater. – 31.03.2026. [Електронний ресурс] URL: <https://betriebs-berater.com/>
29. Verwaltungsportal Hessen. Receive information about goods stopped by customs as an interested party. 09.07.2025. [Електронний ресурс] URL: <https://verwaltungsportal.hessen.de/>
30. Duane Morris Blogs. Germany – two Customs investigations into Russian imports/exports. 04.03.2026. [Електронний ресурс] URL: <https://blogs.duanemorris.com/europeansanctionsenforcement/>
31. dbb beamtenbund und tarifunion. Projekt Zoll 2030: historische Weichenstellung im Bundesfinanzministerium. 29.04.2025. [Електронний ресурс] URL: <https://www.dbb.de/>
32. Handwerksblatt. Zollbilanz 2025: Erfolgreicher Kampf gegen Schwarzarbeit. 20.02.2026. [Електронний ресурс] URL: <https://www.handwerksblatt.de/>
33. Bayerische Staatsregierung. Zoll; Beantragung der Anhaltung von gefälschten beziehungsweise rechtsverletzenden Produkten. 14.08.2025. [Електронний ресурс] URL: <https://www.eap.bayern.de/>
34. United Nations. Single market. [Електронний ресурс] URL: <https://www.un.org/>
35. Merkur. Brachial-Reform beim Zoll: Alle Zollfahndungsämter vor dem Aus – „kann so nicht funktionieren“. 08.07.2025. [Електронний ресурс] URL: <http://www.merkur.de/politik/>
36. Finanzverwaltungsgesetz (FVG) § 12 – Bezirk und Sitz der Hauptzollämter und Zollfahndungsämter sowie Aufgaben der Hauptzollämter. [Електронний ресурс] URL: https://mein.kiehl.de/Dokument/83050_12/
37. Жорін Ф. Л., Звягіна І. М. Правові засади митної справи в Україні: навч. посібник / за заг. ред. Ф.Л. Жоріна. К. : Магістр ХХІ століття, 2005. 384 с.

38. Шишка Р. Б. Митне право України: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2008. 320 с.
39. Шевчук О. М. Державний контроль за обігом наркотиків: монографія. Х. : Право, 2015. 408 с.